

Nació i sobirania al segle XXI. Elements per al debat.

Debats de la Fundació Sant Cugat – gener 2012-02-20

Ignasi Bea

El poble que n'esclavitza un altre forja les seves pròpies cadenes

Karl Marx

Nació, nacionalitat, nació de nacions, poble, sobirania, independència, autogovern, autonomia o federalisme, entre altres, són conceptes emprats diàriament en la literatura política i els mitjans de comunicació. El seu significat, però, té múltiples interpretacions i segueix sent imprecís i generador de controvèrsia.

Parlar de nació i sobirania obliga, encara que sigui breument, a intentar definir a què ens referim quan parlem de nació. Definir conceptes a l'hora d'encetar un debat és important, però si aquest debat el tenim avui aquí, a Catalunya i l'Estat Espanyol, on existeixen visions diametralment oposades sobre què és una nació i què implica el fet de ser-ho, i on el debat, lluny de situar-se al terreny metafísic té implicacions importants i palpables, resulta quelcom ineludible.

Que hi ha moltes maneres d'entendre que és una nació ho podem veure ràpidament amb 3 clars exemples:

Comencem pel més proper, l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 2006. Passat pel ribot fins a l'extrem, el primer que es va haver de canviar va ser la definició de Catalunya. Així, mentre el Parlament català havia definit Catalunya com a nació, ens vam haver de conformar -al preàmbul- amb dir que *El Parlament de Catalunya, recollint el sentiment i la voluntat de la ciutadania de Catalunya, ha definit Catalunya com a nació d'una manera àmpliament majoritària*. Al títol preliminar, ara sí amb valor normatiu, es parla de Catalunya com a nacionalitat. Un petit gran canvi per evitar contradiccions amb la Llei fonamental de l'Estat.

El segon exemple el trobem precisament a la Constitució Espanyola de 1978. Sense necessitat d'endinsar-nos massa dins del text, a l'article 2 veiem que l'enrenou conceptual és considerable: *“La Constitució es fonamenta en la indissoluble unitat de la **nació** espanyola, **pàtria** comuna i indivisible de tots els espanyols, i reconeix i garanteix el dret a l'**autonomia** de les **nacionalitats** i les **regions** que la integren, i la solidaritat entre totes elles”*.

El tercer i últim exemple serveix per mostrar que sovint Estat i Nació s'usen com si es referissin al mateix: L'Organització de les Nacions Unides. L'ONU, organització de dubtosa utilitat poc o gens democràtica, és com el seu nom indica una reunió de nacions o dels prop de 200 estats existents a l'actualitat? El mateix passa quan, per referir-nos al valor dels béns i serveis finals produïts en un estat durant un període de temps determinat, diem Producte Nacional Brut i no Producte Estatal Brut.

La confusió és més que evident.

Què és, doncs, una nació?

De definicions de nació n'hi ha per tots els gustos. Fa un segle Otto Bauer parlava d'un conjunt d'homes vinculats per una comunitat de destí i una de caràcter, una comunitat que compartia passat i futur i que tenia un esperit propi, manifestat per la llengua. Històricament, s'han

contraposat dues visions diferenciades: La sorgida de la il·lustració, en què un cos polític de ciutadans que forma una col·lectivitat es reconeix drets mútuament; i una de caire més romàntic, on la nació seria un cos de base eminentment essencialista.

La nació s'ha definit també en relació a pàtria i estat, on la pàtria representaria una noció més aviat psicològica i l'estat l'expressió jurídic-política. La nació significaria la voluntat de fer coincidir la pàtria amb l'estat. Hi ha qui creu, senzillament, que una nació és l'equivalent a un estat.

Parlar de nació, doncs, és complex i implica elements objectius i subjectius. Amb més o menys consens, podem parlar d'un grup humà unit per cultura, història compartida, territori, cohesió econòmica, etc. Aquests elements comuns donarien al grup una fesomia i identitat col·lectiva pròpia i diferenciada, que es traduiria en la voluntat d'autogovern.

Sabem, però, que parlar d'elements "objectius" no és gens fàcil: En un territori poden coexistir diferents grups nacionals, la cohesió econòmica es pot donar a diferents nivells, i la història pot ser interpretada de moltes maneres.

Així doncs, no hem de legitimar la nació invocant mites fundacionals ni revestint guerres dinàstiques o revoltes populars amb components patriòtics. L'existència d'una nació es manifesta a través de la voluntat col·lectiva dels seus membres a autoorganitzar-se políticament i institucionalment. La consciència col·lectiva i la voluntat de seguir sent són determinades per la comunitat i no en funció de definicions acadèmiques més o menys reeixides.

Drets col·lectius

Suposo que ningú espera que comencem a discutir si Catalunya és o no és una nació. No és el moment de començar debats bizantins, que prou feina tenim. Més enllà dels elements objectius, la voluntat d'autogovern de la majoria dels catalans, en les seves diferents expressions, és evident. Autonomia, federalisme o un estat propi són les opcions majoritàriament escollides enquesta rere enquesta*. Sigui quina sigui la opció preferida, la gran majoria de catalans i catalanes volen canviar la relació existent entre Catalunya i Espanya. El 10 de juliol de 2010, després de la sentència del Tribunal Constitucional que feia miques el que quedava de l'Estatut, aquesta consciència col·lectiva va quedar àmpliament demostrada en una de les manifestacions més massives -si no la que més- de la nostra història.

Qualsevol poble o nació, com a grup humà, gaudeix dels mateixos drets inherents al fet de ser persona. Afirmat a partir de la voluntat col·lectiva i no per imposició, per tant, té uns drets imprescriptibles i inalienables, tals com el dret a existir, a desenvolupar la seva cultura, a parlar la seva pròpia llengua, a disposar dels recursos naturals del seu territori i fins i tot, si així ho desitja, a recuperar la seva unitat territorial, política i institucional en cas que aquestes s'hagin dividit inter o intraestatalment. A decidir el seu futur sense cap mena d'imposició, vaja.

El dret dels pobles a l'autodeterminació

El dret dels pobles a autogovernar-se i decidir lliurement el seu estatus polític, econòmic, social i cultural queda recollit a la Declaració dels Drets Humans de l'ONU des de fa més de mig segle i, no obstant això, és evident que aquest dret no s'aplica si el nou estat que pot sorgir d'un referèndum vinculant no té res a aportar a nivell econòmic o geoestratègic a l'ordre mundial establert.

Els problemes a l'hora d'aplicar el dret d'autodeterminació són molts i diversos. La no existència d'una autoritat supranacional mundial que vetlli per la seva aplicació fa que, a la pràctica, sigui un dret ineficaç, una simple declaració d'intencions. Com els demés punts de la Declaració de Drets, si

fa no fa.

Hi ha, però, altres problemes “interns” a l'hora de l'aplicació. En primer lloc, el fet que el poder constituït sempre acostuma a minimitzar i silenciar les reivindicacions de les minories nacionals, acusant-les de mancades de fonament i reduint-les als deliris de 4 eixelebrats. Paradoxalment, aquesta negació sovint va acompanyada de recels i repressió de diversa intensitat contra els grups dels quals neguen l'existència.

El problema més important, segurament, és el de delimitar qui és el subjecte, a qui s'ha d'aplicar el dret. A part del caràcter difús de conceptes com nació, país, poble o nacionalitat, la delimitació territorial és extremadament complicada i delicada. Evidentment, hem de respondre a aquestes qüestions amb la lliure voluntat de pertànyer, però el pas de la teoria a la pràctica és complex i pot generar noves minories nacionals dins dels nous estats.

Autonomia/federalisme/Confederalisme

Assumint que som una nació i que, en conseqüència, tenim voluntat d'autogovern, aquesta pot ser concretada mitjançant diferents fórmules.

L'actual opció, l'autonomia dins de l'Estat Espanyol, ha quedat empíricament demostrat que no duu enlloc. El punt culminant va ser el procés estatutari de 2006. La voluntat d'autogovern, de millora del finançament o d'augment de reconeixement nacional sorgides de l'Estatut aprovat pel Parlament no va servir per res. Ni rastre de sobirania ni de poder de decisió, ja que l'únic sobirà és el “poble” espanyol, representat per un Congrés que va retallar totes les qüestions que consideraven excessives. Un cop retallat, una nova prova, la del Tribunal Constitucional, que va deixar l'Estatut en no res.

Per contrastació empírica, doncs, l'autonomia no serveix per expressar la voluntat d'autogovern del poble català. Podrà servir per descentralitzar administració, però no té res a veure amb la sobirania.

Descartada l'autonomia, tenim l'opció d'articular-nos mitjançant un model federal/confederal, proposat des de diversos sectors polítics catalans i compartit per bona part de la població.

Federalisme i confederalisme són un contracte entre pobles sobirans, un pacte d'igual a igual entre les parts mitjançant el lliure consentiment. Per a poder federar-se, per tant, en primer lloc cal tenir la capacitat de decidir per un mateix, constituir-nos en estat independent per poder decidir de manera sobirana aquesta opció. Un cop assolit aquest pas previ, es pot decidir cedir sobirania en favor d'una federació amb altres. No es pot passar d'un estat unitari descentralitzat a un estat federal sense que primer les parts tinguin el dret previ a constituir-se i federar-se lliurement. Tota arribada des d'un altre supòsit es podria anomenar de moltes maneres, però en cap cas federalisme.

Evidentment l'aposta federal és totalment legítima. Models més o menys federals han demostrat funcionar i han intentat harmonitzar realitats nacionals més complexes que la nostra, com el cas de Iugoslàvia en temps de la República Federativa Socialista. El problema no és tant el federalisme sinó amb qui fer el federalisme.

I aquesta és la qüestió. Crec que si fem un cop d'ull a la història i mirem com va ser constituït l'Estat Espanyol i la seva evolució, pretendre que l'estructura de l'estat unitari incipientment descentralitzat és transformi en federal és poc menys que utòpic. Si un no vol dos no es federen, i l'Estat Espanyol mai ha tingut la més mínima intenció de fer-ho.

Amb Espanya, ras i curt, no hi ha res a fer. Bàsicament perquè no és un estat democràtic. L'estat

liberal va arribar de manera tardana, sense qüestionar les fronteres heretades de la monarquia absoluta i, per suposat, sense preguntar als seus ciutadans si volien o no formar part del projecte. La Constitució i l'Estatut de 1979 van ser aprovats, de manera comprensible, sota la coacció dels militars i la por al retorn a un escenari guerracivilita. L'actual cap d'Estat va ser nomenat per un dictador criminal i va jurar els principis del Movimiento. Fa pocs dies hem conegut, gràcies al setmanari alemany *Der Spiegel* les seves simpaties pels colpistes del 23-f. Amb un estat amb aquestes mancances democràtiques no hi ha res a fer.

I de fet, a l'Estat Espanyol els federalistes catalans no tenen interlocutors, perquè no n'hi de federalistes. Bé, si que n'hi ha, com també hi ha maoistes del 7è dia i partidaris de la Internacional Situacionista, és clar. El que hi ha a l'Estat Espanyol és federalisme retòric, pseudofederalisme en el millor dels casos i unitaris amb menor o major esperit descentralitzador.

Els grans federalistes, començant per Pi i Margall, sempre han sorgit de Catalunya, i han provat de fer pedagogia de manera incansable. La història, però, ens ha demostrat que aquests esforços han estat debades. Veure un dirigent d'un partit suposadament federalista com Alfonso Guerra fent mofa de com es va retallar l'Estatut enmig de l'ovació de les Juventudes Socialistas n'és l'exemple paradigmàtic.

Més enllà de la manca d'interlocutor, l'arribada a un estat federal implicaria un camí llarg i amb qüestions de difícil resolució. Per començar, s'haurien d'independitzar les parts: nacions, regions o comunitats autònomes? I després tocaria un pacte entre iguals. Tindria el mateix reconeixement una nació com la nostra, Euskal Herria o Galiza que una comunitat autònoma amb 30 anys d'història com la madrilena? És més, té sentit federar-nos a nivell espanyol? Per què no federar-nos amb els francesos que també els tenim a tocar?

Des del meu punt de vista, federar-se ha de ser un tot o res. Quan totes les nacions del món estiguin lliures de tota opressió podrem parlar d'acords o pactes més o menys estables i ho haurem de fer amb tothom, a nivell mundial.

Independència

A priori, podríem pensar que, a diferència de nació, un concepte tan clarament definit com el d'independència -no dependència- no hauria de suscitar massa debat. O s'és dependent o no i ja està, i la concreció d'aquesta independència seria l'obtenció d'un estat propi.

Però independència respon a un significat diferent a cada moment de la història, i avui més que mai, en el marc de la Unió Europea tenir un estat propi no significa no estar sotmès a l'autoritat d'altres. L'estructura de la sobirania en un món globalitzat ja no és la dels segles XIX i XX i avui, al segle XXI, tenir un estat no és sinònim d'independència.

Independència vol dir no dependre, decidir per un mateix. Aquesta definició actualment no la compleix pràcticament cap país del món. Cada dia tenim exemples que el fet de tenir un estat no significa en absolut ser independent. Algú creu que Grècia és independent? Que ho és l'Estat Espanyol, que porta 2 anys aplicant al peu de la lletra les directrius que arriben d'organismes internacionals i de la UE?. Rotundament, no.

Amb l'extensió a tot el planeta del sistema capitalista i la conseqüent interdependència, els únics països que s'acosten a la independència són els que intenten resistir al marge del sistema econòmic imperant, amb la conseqüent dificultat per subsistir. Els podem comptar amb una mà: Cuba, Venezuela, Bolívia, potser Ecuador i potser, en una situació molt diferent i amb una economia eminentment agrària, Laos.

Des de sectors reticents a la opció independentista es qüestiona la utilitat d'obtenir un estat propi en el món actual, marcat per la interdependència creixent entre estats. L'actual estadi de globalització debilita i redueix el poder de decisió dels estats, que cada cop cedeixen més i més competències a organismes supranacionals. Aquest procés minimitza el control real que els estats poden exercir sobre els seus recursos. Les decisions no es prenen ni a Madrid ni tan sols a Brussel·les. Plantejar la qüestió de la viabilitat/utilitat de crear un nou estat avui en dia, doncs, és totalment comprensible.

Si haguéssim de respondre a aquesta pregunta fredament, des de la raó, segurament diríem que no. I dic *si haguéssim* perquè al meu entendre el problema no és la resposta, sinó que la pregunta no és l'adequada. Formulem-la al revés:

Per què estem allunyant el poder de decisió cada cop més fins el punt que escapen totalment al nostre control? Quin sentit té cedir tant poder i competències a organismes supranacionals, la majoria d'ells no electes i amb profundes mancances democràtiques? Quin sentit té formar part d'una Unió Europea profundament neoliberal (per estatuts, no pel color dels governs actuals)?

I tot i això, perquè els estats actuals segueixen existint si cada cop decideixen menys?

La globalització del sistema econòmic capitalista està tenint efectes devastadors en tots els àmbits de les nostres vides a nivell cultural, polític, ecològic, de gènere, etc. La lluita per l'emancipació nacional, a part del component igualitari i democràtic que la sustenta, pren, en el marc de la globalització, una nova dimensió i adquireix un component tàctic a nivell transformador impossible de menysprear. Desmembrar els estats actuals és una de les poques maneres de debilitar aquesta globalització des de baix i començar, a nivell local, a canviar aquest procés des de la base. L'esquerra no ha de caure en errors del passat i ha de lluitar colze a colze amb aquests. Encara més, estar-ne al capdavant vinculant la reivindicació de tots els drets democràtics (entre ells l'autodeterminació) i la justícia social.

Per acabar

Tenir un estat al segle XXI ja no significa ser independent, però és un pas imprescindible per tal de poder assolir la plena sobirania. L'estat ha passat de finalitat a mitjà en el camí cap a la independència política i econòmica.

Hi ha, a més a més, qüestions per les quals és important tenir un estat, com el cas de la llengua i la cultura: Les Illes Balears i el País Valencià, per exemple, estant patint les polítiques culturals i lingüístiques més coherents a nivell autonòmic de tot l'estat, encaminades a l'extermi a mig termini de la llengua i cultura pròpies.

Sense un estat que defensi els drets nacionals de la població, la cultura catalana corre el risc de ser assimilada per part de la nació dominant, que mai ha aturat el seu intent d'homogeneïtzar nacionalment tot allò que queda dins de les seves fronteres. De moment, però, no ho han fet tan bé com els francesos: A l'arribada al poder de Lluís XIV només un terç de la població de l'Estat francès parlava la llengua francesa. Primer per designi diví i després per llei -amb l'arribada de la revolució, corsos, bretons, alsacians, bascos, occitans i catalans van ser "nacionalitzats" per decret i la seva llengua esborrada del mapa.
